

מעקב פסיקה

[ת"צ \(מחוזי ת"א\) 1756-09 שליידר נ' חברת החשמל לישראל בע"מ \(נבו 12.5.2021\):](#)

בית המשפט המחוזי בתל אביב-יפו, מפי כב' השופטת רות רוני, קיבל החלטה במסגרת דיון בתובענה ייצוגית (להלן: עניין שליידר) שעניינה טענה לגבייה שלא כדין של תשלומים בהם חויבו צרכני החשמל לישראל (להלן: חברת החשמל או הנתבעת).¹ התביעה התבססה על שני גורמים שהביאו לכאורה לעליית מחירי החשמל: תוספת שכר שהעניקה חברת החשמל לעובדיה, לכאורה בניגוד לדיון; וכן טעות אקטוארית בחישוב הפנסיות שצריכות להשתלם לעובדי חברת החשמל.² השאלה המרכזית בה עסקה ההחלטה היא שאלת השלכתן של החלטות שהתקבלו על-ידי בית המשפט העליון בהליכי ערעור, הנוגעות הן לשלב אישור התובענה כייצוגית והן לשלב הדיון בתובענה לגופה, על הטענות שיכולים להעלות הצדדים במסגרת הדיון בתובענה הייצוגית לגופה. זוהי השאלה שתעמוד במרכז רשימה זו.

בעניין שליידר, אם כן, דובר בתובענה ייצוגית אשר עברה מספר "גלגולים" דיוניים, הן בשלב בקשת האישור והן בשלב הדיון בתובענה הייצוגית. בית המשפט המחוזי קיבל את בקשת האישור ביום 17.4.2013.³ על החלטה זו הגישה חברת החשמל בקשת רשות ערעור לבית המשפט העליון, אשר נדונה לגופה ובה הוחלט לקבל באופן חלקי את הערעור (להלן: הערעור על בבקשת האישור).⁴ שם, קבע בית המשפט העליון כי יש לאשר את בקשת האישור בכל הנוגע לרכיב תוספות השכר ששולמו שלא כדין, אך לא בנוגע לרכיב שנובע מהטעות האקטוארית.⁵ על החלטה זו של בית המשפט העליון הוגשה בקשה לדיון לנוסף, אך זו נדחתה.⁶ לאחר דחיית הבקשה לקיום דיון נוסף, הוחזרה התובענה הייצוגית לדיון בבית המשפט המחוזי.⁷ בית המשפט המחוזי קיבל החלטה בה הוא הורה על מחיקת חלקים מכתב התביעה שהגיש התובע.⁸ על החלטה זו הוגשה בקשת רשות ערעור לבית המשפט העליון, אשר קיבל את בקשת רשות הערעור בחלקה.⁹ לאחר שהוחזר הדיון בתובענה פעם נוספת לבית המשפט המחוזי, ניתנה החלטה נוספת, מכוחה הותר לתובע למסור פרטים נוספים בקשר עם כתב התביעה שהוגש מטעמו.¹⁰ על החלטה זו הוגשה גם כן בקשת רשות ערעור, שנדחתה על-ידי בית המשפט העליון.¹¹

השאלה העיקרית שנדונה אם כן בעניין שליידר נגעה לשאלת הדיון החל על כל אחת מהכרעות העובדתיות והמשפטיות שנכללו בהחלטותיו של בית המשפט העליון. שאלה זו היא כבדת משקל, שכן לפיה ייקבע אילו סוגיות יוכלו הצדדים להעלות במסגרת הדיון בתובענה, ומנגד אילו מחלוקות יראה בהן בית המשפט ככאלו שהוכרעו בשלב בקשת האישור. בעניין שליידר, עמד בית המשפט המחוזי על השיקולים הצריכים להכרעה בשאלות אלו. הדיון ברשימה יעסוק בשיקולים הללו, ובקשר ביניהם.

¹ ת"צ (מחוזי ת"א) 1756/09 שליידר נ' חברת החשמל לישראל בע"מ (נבו 12.5.2021) (להלן: עניין שליידר).
² שם, בפסי 5-2 להחלטה. סעיף 31 לחוק משק החשמל, התשנ"ו-1996 מורה כי המחיר שישלמו צרכני חשמל בישראל עבור השירותים המסופקים על-ידי חברת החשמל ייקבעו על-ידי הרשות לשירותים ציבוריים – חשמל, וזאת בהתאם לעיקרון העלות: צרכני החשמל יישאו בעלות אספקת השירותים ולא מעבר לכך. בשנת 1999, בעקבות ביקורת שנערכה, נמצא כי תוספות שכר רבות שמעניקה חברת החשמל לעובדיה שולמו לכאורה בניגוד להוראות סעיף 29(א) לחוק יסודות התקציב, התשמ"ה-1985. לצד זאת, בשנת 2009 התגלתה טעות בחישוב הסכום שעל חברת החשמל להפריש לצורך תשלום פנסיות לעובדים שפרשו. על שני אדנים אלו הועמדה בקשה האישור המקורית, שהוגשה בין היתר בגין עילות של הטעיה ועשיית עושר ולא במשפט.
³ ת"צ (מחוזי ת"א) 1756-09 שליידר נ' חברת חשמל לישראל בע"מ (נבו 17.4.2013).
⁴ רע"א 3456/13 חברת חשמל לישראל בע"מ נ' שליידר (נבו 29.8.2017) (להלן: עניין שליידר (פסק הדין בערעור)).
⁵ שם, בפסי פ' לפסק דינו של המשנה לנשיאה (בדימוי) רובינשטיין.
⁶ דני"א 7161/17 שני נ' שליידר (נבו 4.2.2018) (להלן: דני"א שליידר).
⁷ עניין שליידר, לעיל ה"ש 1, בפסי 6.
⁸ ת"צ (מחוזי ת"א) 1756-09 שליידר נ' חברת החשמל לישראל בע"מ ת"א (נבו 20.2.2019).
⁹ רע"א 2116/19 שליידר נ' חברת החשמל לישראל בע"מ (נבו 01.6.2020) (להלן: רע"א הראשונה בתובענה הייצוגית שליידר).
¹⁰ ת"צ (מחוזי ת"א) 1756/09 חברת החשמל לישראל בע"מ ת"א נ' שליידר (נבו 30.8.2020).
¹¹ רע"א 6958/20 חברת החשמל לישראל בע"מ נ' שליידר (נבו 23.12.2020).

חוק תובענות ייצוגיות, התשס"ו-2006 (להלן: החוק) קובע כי תובענה ייצוגית תנוהל בהליך דו-שלבי. החוק דורש כי בטרם ידון בית משפט בתובענה לגופה, בית המשפט יאשר את התובענה ככזו שניתן להגישה ולנהלה כתובענה ייצוגית.¹² החוק מסמך את בית המשפט לאשר תובענה ייצוגית אם מצא כי יש אפשרות סבירה שהשאלות העובדתיות והמשפטיות המהותיות המשותפות לכלל חברי הקבוצה יוכרעו לטובתם.¹³ כלומר, בית המשפט אינו נדרש לקבוע ברף של ודאות מוחלטת את התשובה לשאלה העובדתית או המשפטית הרלוונטית בשלב האישור, אלא די באפשרות סבירה שהשאלה תוכרע לטובת הקבוצה.

לפי כב' השופטת רונן ופרופ' אלון קלמנט, התכלית העיקרית של פיצול ההליך וסינון התובענות שאינן מתאימות להתנהל בהליך העיקרי היא לחסוך מנתבעים שאין הצדקה משפטית לקבלת התביעה נגדם את העלויות והסיכונים הכרוכים בקיום הליך מלא.¹⁴ כפי שמציין בית המשפט בעניין שליידר, המשמעות המעשית של הפיצול היא שהנתבע רשאי להחליט על מידת ההשקעה שלו בניהול השלב הראשון של ההליך, ועל כמות הראיות שהוא מעוניין להציג לבית המשפט באותו השלב.¹⁵ נתבעים שאינם חייבים, כלומר נתבעים שהוגשה נגדם בקשה לאישור תובענה ייצוגית אך אין בסיס לקבלת התביעה נגדם, יוכלו לבחור לערוך גילוי נרחב יותר של מידע במסגרת הדיון בבקשת האישור. גילוי מידע נרחב יותר לבית המשפט יכול הן לשכנעו בטענות הנתבע, והן להביא להעלאת רף ההוכחה שמוטל על המבקשת, כך שיתקרב לרף המקובל במשפט האזרחי. כך, תימנע הנתבעת מנשיאה בעלויות ההליך העיקרי.¹⁶

בעניין שליידר, נקבע כי היקף הגילוי שביצע הנתבע בשלב האישור, וכן רף ההוכחה שהוטל על התובעת, צריכים שישפיעו גם על נכונות בית המשפט לדון בקביעות קודמות בשלב השני של התובענה הייצוגית. ההצדקה לכך היא שככל שבית המשפט נדרש בהליך האישור למכלול הראיות והטענות הרלוונטיות ביחס לנושא מסוים, סביר להניח כי הוא לא יחזור בו בשלב השני מהמסקנה אליה הגיע בשלב האישור. מנגד, במידה והנתבע מבקש להעלות בפני בית המשפט טענות או ראיות חדשות ביחס לנושא מסוים, נדמה כי יש לאפשר לו להעלותן, וזאת לאור העובדה שהרציונל האמור לעיל לא חל.¹⁷ למעשה, בית המשפט מיישם במידה רבה את ההנחה הבסיסית במאמרם של קלמנט ורון בנוגע לחשיבות של רף המידע העומד בפני בית המשפט בשלב בקשת האישור. כך, בית המשפט בעניין שליידר מעניק לסטנדרט הגילוי בו עמד הנתבע משמעות מעשית כפולה עבור בתי המשפט: הוא משמש הן לקביעת הרף הראייתי שבו נדרש לעמוד התובע בשלב האישור, והן לקביעת מידת ההידרשות של בית המשפט להכרעות חוזרות בשלב הדיון בתובענה.

לצד שאלת רף ההוכחה, בית המשפט המחוזי קבע כי ההבחנה בין שאלות עובדתיות ומשפטיות היא הבחנה רלוונטית לצורך הכרעה בשאלה באילו סוגיות נדרש בית המשפט לשוב ולהכריע בשלב התובענה הייצוגית לגופה. ההבחנה בין השאלות מתקשרת גם היא לדיון לעיל על כמות המידע הנמצאת בפני בית המשפט בשלב האישור. הקביעות העובדתיות בשלב האישור, כפי שצוין לעיל, נקבעות באופן הנגזר מהראיות שהביאו הצדדים בפני בית המשפט באותו השלב. מנגד, בית המשפט בדרך כלל מחזיק בכלים לברר את השאלות המשפטיות לעומק עוד בשלב האישור, ובעלויות שאינן גבוהות. זאת לאור הזמינות וההיכרות של בית המשפט עם מקורות המידע המשפטיים הרלוונטיים (החקיקה והפסיקה), להבדיל ממקורות המידע הקשורים בבסיס העובדתי של התביעה (עליהם שולטים הצדדים להליך). השופטת רונן מביעה את עמדתה

¹² ראו סעיפים 3(ב), 5 ו-8 לחוק תובענות ייצוגיות, התשס"ו-2006 (להלן: החוק).

¹³ סעיף 8 לחוק.

¹⁴ אלון קלמנט ורות רונן "בחינת עילת התביעה וסיכוייה בשלב אישור התובענה הייצוגית" עיוני משפט מב 5, 7 (2019) להלן: קלמנט ורון.

¹⁵ עניין שליידר, לעיל ה"ש 1, בפס' 30.

¹⁶ שם, בפס' 30-31; קלמנט ורון, לעיל ה"ש 14, בעמ' 16-19.

¹⁷ עניין שליידר, לעיל ה"ש 1, בפס' 32-33.

שמסיבה זו נכון שבית המשפט יידרש להכרעה בשאלות המשפטיות באופן מלא עוד בשלב האישור. זאת, בכפוף לבדיקת המסד הראייתי שעמד בפני בית המשפט כאשר הוא קבע את הקביעות בשלב האישור.¹⁸

באשר לקביעות העובדתיות, ולהשלכה של החלטות בית המשפט העליון על משקלן, נדמה כי התשובה היא בהירה יחסית. בעניין **שליידר**, קבע בית המשפט המחוזי שאין בכך שבית המשפט העליון אישר קביעה עובדתית לכאורית של בית המשפט המחוזי כדי להפכה לקביעה חלוטה שאינה מאפשרת הבאת ראיות נוספות בשלב הדיון בתובענה.¹⁹ למעשה, עמדה הפוכה הייתה למעשה מבטלת בפועל את ההבחנה בין שלב האישור לשלב הדיון בתובענה, ומביאה לקביעות עובדתיות מבלי שעומד בפני בית המשפט מידע מלא בעניין, וזאת ככל שערעור על הבקשה נדון בפני בית המשפט העליון. ואכן, בהחלטותיו בעניין **שליידר**, בית המשפט העליון הדגיש בנוגע לקביעות עובדתיות שונות כי הן נקבעות על בסיס הסטנדרט הראייתי של "אפשרות סבירה",²⁰ ועל כן הערכאה הדיונית תוכל לסטות מהן במידה ותיחשף לראיות נוספות בהמשך.

הסוגיה העקרונית הנוגעת לרמת הודאות של הקביעות המשפטיות הנדרשת בשלב האישור נדונה על-ידי בית המשפט העליון בעניין **שמעון**.²¹ שם, היה מדובר בבקשה לאישור תובענה ייצוגית, בה אחת השאלות המשפטיות המשותפות לקבוצה נגעה לאפשרות של חברות ביטוח לחדש באופן "אוטומטי" פוליסות ביטוח רכב שהוגדרו מראש כתקופות לתקופה של שנה, מבלי לקבל את הסכמתם המפורשת של המבוטחים.²² השופטת ברק-ארז דנה לעומקה בשאלה משפטית זו, תוך הידרשות להוראות החוק ולמסמכי הנחיה שונים של הפיקוח על הביטוח שיצאו לאורך השנים, והכריעה בה לטובת המבקש.²³ השופט אלרון מאידך סבר כי אין להכריע בשאלה המשפטית שהעלתה בקשת האישור לגופה, ודי בקביעה שקיימת אפשרות סבירה שהשאלה תוכרע לטובת הקבוצה.²⁴ השופט גרוסקופף הצטרף לעמדת השופטת ברק-ארז, וקבע כי אין מניעה עקרונית שבית המשפט יפסוק בשאלה המשפטית המשותפת עוד בשלב האישור, תוך התווית קווים מנחים למקרים בהם על בית המשפט לעשות כן.²⁵

נקודה מעניינת העולה מדברי השופטים אלרון וגרוסקופף בעניין **שמעון** נוגעת להתייחסותם למידע שלא הובא בפני בית המשפט בשלב האישור בנוגע לקביעות המשפטיות. השופט אלרון ציין בעניין **שמעון** שלא הובאה בפני בית המשפט עמדת הממונה על שוק ההון, הביטוח והחיסכון, ומכאן שאין המקרה בעניין זה מצדיק הכרעה בשאלה המשפטית לגופה בשלב בקשת האישור.²⁶ השופט גרוסקופף, כחלק מהקווים המנחים שהתווה לשימוש בסמכות להכריע בשאלה מהותית בשלב האישור, קבע כי על בית המשפט לבחון האם ההכרעה בשאלה מבוססת על מידע המצוי במלואו לפני בית המשפט, והאם הצדדים טענו את מלוא טיעוניהם לגביה.²⁷ לבסוף, הבהיר השופט גרוסקופף כי גם הכרעה בשאלה מהותית היא עדיין החלטה בהליך ביניים, ומכאן שאינה סופית וחלוטה, ויהיה מקום לעיין בה מחדש ככל שבית המשפט שוכנע כי הונחה תשתית ראייתית מספקת המצדיקה זאת.²⁸

¹⁸ שם, בפסי' 35.

¹⁹ שם, בפסי' 36.

²⁰ שם, בפסי' 38, 41-42.

²¹ ע"א 9294/16 שמעון נ' חברת איי די איי חברה לביטוח בע"מ (נבו) 4.2.2020.

²² שם, בפסי' 1 לפסק דינה של השופטת ברק-ארז.

²³ שם, בפסי' 32-58 לפסק דינה של השופטת ברק-ארז.

²⁴ שם, בפסי' 1-4 לפסק דינו של השופט אלרון.

²⁵ שם, בפסי' 6-9 לפסק דינו של השופט גרוסקופף.

²⁶ שם, בפסי' 4 לפסק דינו של השופט אלרון.

²⁷ שם, בפסי' 7 לפסק דינו של השופט גרוסקופף.

²⁸ שם, בפסי' 9 לפסק דינו של השופט גרוסקופף.

עם זאת, יש לקרוא את הדברים שנכתבו בעניין **שמעון** על רקע השיקול הייחודי שנדון במישרין בעניין **שלייזר**, והוא שאלת זהות הערכאה אשר קובעת את הקביעה המשפטית. כפי שהסביר בית המשפט בעניין **שלייזר**, בניגוד לקביעות עובדתיות, כאשר בית המשפט העליון מכריע בשאלה המשפטית שהועלתה בפניו במסגרת ערעור על בקשה לאישור תובענה ייצוגית, במידה וההכרעה לא סווגה על-ידי בית המשפט כהכרעה לכאורית, נדמה שמדובר בתקדים מחייב שהערכאה הדיונית שתדון בתובענה הייצוגית תהיה כבולה אליו.²⁹

ליתר דיוק, לא נראה כי קיימת מניעה שקביעה עקרונית של בית המשפט העליון בהליך ביניים תיחשב כהלכה מחייבת עבור בתי המשפט הנמוכים. למעשה, תקדימים רבים בתחום התובענות הייצוגיות ניתנו במסגרת החלטות בבקשות אישור בתובענה ייצוגית, ואלו מצוטטים תדיר כהלכה המחייבת.³⁰ מכאן, עולה השאלה האם נכון לאפשר לערכאות הדיוניות לסטות מהכרעה משפטית שקיבל בית המשפט העליון בשלב האישור שלא סווגה כהכרעה לכאורית. לצורך מתן תשובה לשאלה זו, ניתן להיעזר בסיווגים העקרוניים העולים מעניין **שמעון**. לפי השופטים ברק-ארז וגרוסקופף, הכרעה בשאלות משפטיות בשלב האישור תיעשה בעיקר כאשר מדובר בשאלות העומדות בלב המחלוקת שבין הצדדים.³¹ אך, הם קובעים כי גם קביעה מסוג זה היא קביעה בהליך ביניים, ולכן הערכאה הדנה בתובענה לגופה תוכל לסטות ממנה במידה והובאו בפניה ראיות חדשות המצדיקות עיון בהחלטה.³² ככל שלא יובאו ראיות חדשות, נראה שלא יהיה מקום להרהר אחר הקביעות המשפטיות שנקבעו בשלב האישור.³³

הניתוח המשפטי שעורכת השופטת ברק-ארז בעניין **שמעון**, מדגים במידה רבה את העמדה שמביעה השופטת רונן בעניין **שלייזר**, לפיה על בית המשפט לדון בשלב האישור בשאלות המשפטיות לעומקן. כך, בעניין **שמעון**, מבססת השופטת ברק-ארז את מסקנתה כי חברות הביטוח אינן יכולות לנקוט בפרקטיקה של "חידוש אוטומטי" ללא הסכמה על דיני החוזים הכלליים ועל הוראות חוק חוזה הביטוח, תשמ"א-1981.³⁴ הראיות שהביאה המשיבה לבקשת האישור בעניין **שמעון** לכך שיש לסטות מהפרשנות האמורה היו בעיקר הוראות נוהל של הפיקוח על הביטוח, שבחלקן הובעה תמיכה בפרקטיקה האמורה. אך, כפי שמציינת השופטת ברק-ארז, הוראות המינהל כפופות לחוק, ומשבית המשפט ביסס מסקנתו על פרשנות החקיקה, הן אינן יכולות לגבור על המסקנה הפרשנית של בית המשפט.³⁵ מסקנה זו של השופטת ברק-ארז למעשה מדגימה ומחזקת את העמדה שהביעה השופטת רונן בעניין **שלייזר**: כאשר בית המשפט ביסס את מסקנתו על פרשנות החקיקה, סל הראיות שביכולת הצדדים להביא בפניו על מנת שישנה ממסקנתו הפרשנית, הוא ממילא יחסית מצומצם. על כן, נדמה כי במקרים רבים, בהם בית המשפט בשלב האישור מבסס מסקנתו על ניתוח החקיקה, לא תהיה מניעה לראות בקביעותיו כמחייבות גם בשלב הדיון בתובענה לגופה.

²⁹ עניין **שלייזר**, לעיל ה"ש 1, בפס' 36; ראו גם את הוראת סעיף 20(ב) **לחוק-יסוד: השפיטה**, המעגנת את עיקרון התקדים המחייב ולשונה "הלכה שנפסקה בבית המשפט העליון מחייבת כל בית משפט, זולת בית המשפט העליון".
³⁰ ניתן להדגים זאת באמצעות הפניה לאופן בו מפנים בתי המשפט בפסיקות שנזכרו ברשימה זו להלכות קודמות של בית המשפט העליון. ראו למשל **רע"א 729/04 מדינת ישראל נ' קו מחשבה בע"מ (נבו) 26.4.2010** (קביעה כי התובע הייצוגי לא יכול לתבוע את הרשות בעילה לפי **חוק עשיית עושר ולא במשפט, התשל"ט-1979**, כל עוד לא נקבע כי התקנות מכוחן פעלה הרשות בטלות). הלכה זו נקבעה במסגרת רשות ערעור על החלטת בית המשפט המחוזי לאשר תובענה ייצוגית. הקביעות בפסק הדין מצוטטות כ"הלכה" בין היתר בעניין **שלייזר**, לעיל ה"ש 1, בפס' 52-53. כמו כן ראו את **רע"א 2128/09 הפניקס חברה לביטוח בע"מ נ' עמוסי (נבו) 5.7.2012** (להלן: **עניין עמוסי**) שנדון כרשות ערעור על החלטות בית המשפט המחוזי לאשר שלוש תובענות ייצוגיות, ובו נקבעה (בין היתר) ההלכה כי בית המשפט מוסמך באופן עקרוני להכריע בשאלות המהותיות שמעלה התובענה עוד בשלב האישור. בעניין **שמעון**, מפנה השופט גרוסקופף לעניין **עמוסי** כהלכה הרלוונטית לדיון בשאלה שעלתה באותו העניין (ראו עניין **שמעון**, לעיל ה"ש 21, בפס' 4-5 לפסק דינו של השופט גרוסקופף). חרף זאת, ביחס לעניין **עמוסי**, יש לציין כי באותו עניין עלו מחלוקות בין שופטי ההרכב ביחס להידרשות של בית המשפט להכרעות המהותיות כאמור, ולא כל הקביעות בפסק הדין הוכרו כהלכה מחייבת (ראו למשל דיון בכך בהחלטה ברע"א הראשונה בתובענה הייצוגית **שלייזר**, לעיל ה"ש 9, ובעיקר בפס' 16 שם).
³¹ עניין **שמעון**, לעיל ה"ש 21, בפס' 59 לפסק דינה של השופטת ברק-ארז ובפס' 7 לפסק דינו של השופט גרוסקופף.
³² שם, בפס' 59 לפסק דינה של השופטת ברק-ארז, ובפס' 9 לפסק דינו של השופט גרוסקופף.
³³ שם, בפס' 9 לפסק דינו של השופט גרוסקופף.
³⁴ שם, בפס' 5, 32-45 לפסק דינה של השופטת ברק-ארז.
³⁵ שם, בפס' 47-49 לפסק דינה של השופטת ברק-ארז.